

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

факультет дошкільної та початкової освіти імені Валентини Волошиної

кафедра мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти

К В А Л І Ф І К А Ц І Й Н А Р О Б О Т А

на тему: «Розвиток творчих здібностей молодших школярів

засобами народних традицій: досвід країн Європи»

Студентки 2 курсу МА ПДЗ групи Освітньої
програми Початкова освіта. Дошкільна освіта
Спеціальності 013 Початкова освіта
Галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
Ступеня вищої освіти магістр
Гарник Маріни Валеріївни

Науковий керівник Барановська І.Г
кандидат педагогічних наук, доцент

Розширена шкала _____

Кількість балів _____ Оцінка ECTS _____

Голова Екзаменаційної комісії

_____ (підпис) _____ (ініціали, прізвище)

Члени Екзаменаційної комісії

_____ (підпис) _____ (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) _____ (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) _____ (ініціали, прізвище)

Вінниця – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	7
1.1.«Творчі здібності молодших школярів» – зміст та сутність поняття.....	7
1.2. Народні традиції як чинник розвитку творчої особистості молодших школярів.....	27
1.3. Використання народних традицій в освітньому процесі початкової школи країн Європи.....	35
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ НАРОДНИХ ТРАДИЦІЙ.....	47
2.1. Аналіз сучасного стану проблеми дослідження (за результатами констатувального експерименту).....	47
2.2. Впровадження синергетичного та поліхудожнього підходів до ознайомлення молодших школярів із народними традиціями.....	57
2.3. Забезпечення діалогічного характеру творчої взаємодії з урахуванням індивідуальних особливостей кожного учня.....	61
2.4. Використання медіа-технологій у процесі ознайомлення школярів з народними традиціями різних країн Європи.....	65
2.5. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.....	71
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82
ДОДАТКИ.....	88

ВСТУП

Проблеми перебудови нашого суспільства пов'язані з вирішенням освітніх завдань щодо нових підходів щодо розвитку, навчання та виховання підростаючого покоління. В державних нормативних освітніх документах: Законі України «Про освіту», Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Концепції Нової української школи (2016), «Державному стандарті початкової загальної освіти» (2018 р.), Законі України «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.) та інших чітко простежується національна спрямованість освіти на засвоєння та вивчення народних традицій, використання в освітньому процесі національних культурних здобутків та надбань, духовних цінностей українського народу.

В концептуальних положеннях про основи національного виховання вказується на важливу вимогу сьогодення щодо використання народних традицій: не лише для відновлення кращих здобутків минулого, а й для того, щоб наситити їх сучасним науковим змістом та міцно стати на, відповідний культурно-історичному досвіду нашого народу, шлях розвитку вітчизняної освіти та культури. Особливо актуальні ці вимоги для початкової школи, етапу життя дитини, який є основою соціокультурного становлення та творчого розвитку особистості людини.

Цінним для української початкової освіти є досвід виховання на народних традиціях в країнах Європи. Аналіз літератури показав, що народні традиції – це основа освітніх систем розвинутих європейських країн, оскільки школа виховання на народних традиціях виховує націю, формує національну свідомість, розвиває національну культуру, формує гідних громадян своєї країни. В. Сухомлинський називав школу «колискою народу». Змінюються часи, переоцінюються цінності, але залишається історія роду й держави, її досвід, що набутий віками і сформований у народних звичаях та традиціях.

Проблему виховання на народних традиціях широко досліджували вітчизняні етнографи і педагоги: О.Воропай, М.Грушевський, О.Духович, П.Житецький, П.Куліш, М.Максимович, К.Ушинський та інші. В останнє десятиліття започатковано новий напрям у педагогічній теорії, де

пріоритетними є загальнолюдські культурні цінності, визначені на основі традицій народного виховання. В наукових дослідженнях Н. Бібік, Л. Калуської, Г. Кловак, О. Савченко, С. Свіди, В. Стремчука, В. Тиценка розкриваються питання педагогічного потенціалу народних традицій і звичаїв у контексті початкової освіти.

Сучасні філософи, психологи, педагоги, мистецтвознавці розглядають використання народних традицій в освіті та культурі як проблему соціокультурного розвитку дитини, забезпечення єдності національної освіти і культури, гуманізації виховання, що утверджує право на творчий розвиток та самореалізацію (І. Барановська, І.Бех, О. Гайдамака, Н.Комісаренко, Л. Масол, О. Лобова, О.Рудницька, Г.Тарасенко, Л. Хлебнікова, В.Шинкарук та інші). Більшість авторів цих досліджень мають спільну позицію щодо необхідності збагачення особистості дитини цінними духовно-художніми враженнями, емоційним сприйняттям навколишнього світу; виявлення задатків та розвитку творчих здібностей, підготовки до творчої самореалізації. Науковці одностайні в думці, що народні традиції – це безцінна культурна спадщина українського народу. Народні традиції мають великий педагогічний потенціал, оскільки зберігають у собі духовні та естетичні цінності, що віддзеркалюються в особливостях сімейного виховання, народних звичаях, обрядах, фольклорній творчості, зразках мистецької творчості народних майстрів, умільців та музикантів.

Сьогодні школярі мають бути готовими жити в умовах постійних змін, швидких темпів розвитку, тому цінними стають мобільність, гнучкість, здатність до творчості. В організації пізнавальних процесів зростає роль асоціативно-образного типу мислення. Сучасна освіта обрала курс на розвиток творчих здібностей особистості, самостійного критичного мислення, ціннісних орієнтацій, формування спектра життєвих, культурних компетенцій, що відповідають усталеним народним традиціям та соціокультурним реаліям.

У процесі дослідження проблеми розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами народних традицій виникає ряд суперечностей: між метою і завданнями інноваційної системи гуманітарної освіти та традиційними змістом

і технологіями викладання предметів мистецтва в початковій школі; між значним творчим потенціалом народних традицій і недостатньою їх реалізацією в існуючій освітній практиці.

Важливість дослідження проблеми розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами народних традицій зумовлена такими факторами: потребою у зростанні творчих ресурсів дитини в умовах глобалізації та інформатизації суспільства; необхідністю активізації творчої ініціативи в усіх сферах життєдіяльності; провідною роллю творчості як суб'єктивного й об'єктивного факторів творчого розвитку та самореалізації учнівства.

Актуальність та важливість даної проблеми для теорії та практики освіти визначила вибір теми нашого дослідження «Розвиток творчих здібностей молодших школярів засобами народних традицій: досвід країн Європи».

Об'єкт дослідження – розвиток творчих здібностей молодших школярів.

Предмет дослідження – використання досвіду країн Європи в процесі впровадження педагогічних умов розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами народних традицій

Мета дослідження – полягає вивченні досвіду використання народних традицій в освітній практиці країн Європи, обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами народних традицій.

Завдання дослідження:

1. Вивчити зміст та сутність поняття «творчі здібності молодших школярів».
2. Здійснити аналіз науково-педагогічної літератури щодо проблеми використання народних традицій для розвитку творчого потенціалу молодших школярів
3. Дослідити особливості використання народних традицій в школах країн Європи.
4. З'ясувати сучасний стан проблеми дослідження (за результатами констатувального експерименту)

5. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами народних традицій (на основі досвіду країн Європи).

Методи дослідження:

- теоретичні: аналіз науково-методичної літератури у межах досліджуваної проблеми, узагальнення та порівняння;
- емпіричні: опитування, спостереження, анкетування, діагностична методика Торренса «Домалой малюнок», тестування, бесіда;
- методи математичної обробки експериментальних даних.

База дослідження - експериментальною базою дослідження було обрано Комунальний заклад загальної середньої освіти «Початкова школа № 4 Хмельницької міської ради». В дослідженні взяли участь учні 2 А та 2 В класів. Загальна кількість учнів, що взяли участь в експерименті - 40 осіб.

Апробація результатів дослідження відбувалась шляхом участі в:

- Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми мистецької підготовки майбутнього вчителя». (IX школа методичного досвіду), присвяченої 110-річчю Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського 22-23 листопада 2022 року;
- VII Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 28-29 березня 2023 р.;

За результатами дослідження опубліковано 2 статті.

1. Гарник М. Зміст та сутність поняття «творчі здібності молодшого школяра». Актуальні проблеми мистецької підготовки майбутнього вчителя (IX школа методичного досвіду): матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 22-23 листопада 2022 року. Вінниця, 2022. С.78-83

2. Гарник М Інноваційні підходи до вивчення народних традицій на уроках у початковій школі (досвід країн Європи). Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної Інтернет конференції, 28-29 березня 2023 року. Вінниця, 2023. С. 343-346

Структура дипломної роботи.-Дипломна робота складається зі вступу, 2 розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг становить 95 сторінок, основний зміст викладено на 81 сторінках.

ВИСНОВКИ

Умови сучасного світу ставлять перед людьми нові виклики: розвиток технологій, швидкі темпи зміни. Творчість є ключовою компетенцією, яка дозволяє учням адаптуватися до цих змін, знайти нові рішення та інноваційні підходи.

На основі аналізу науково-методичної літератури з'ясовано, що педагогічній практиці пов'язують творчі здібності дітей із здатністю дивуватися і пізнавати, сміливістю висловлювати нестандартні думки та способи розв'язання завдань, самостійністю та бажанням творчого самовираження та самореалізації. Творчі здібності – поєднання вроджених задатків та особистих якостей дитини, синтез рис її властивостей і рис характеру, які обумовлюють рівень результативності певного виду діяльності. Творчі здібності самі по собі не гарантують творчих здобутків, учні мають бути змотивовані та включені в цікаву діяльність, де й буде можливість розкрити та проявити свій творчий потенціал.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив виділити наступні показники творчих здібностей учнів. Це мотиваційно-творча активність і спрямованість особистості, наявність інтелектуально-логічних та інтелектуально-евристичних, інтуїтивних здібностей, світоглядні властивості особистості, моральні цінності та якості, комунікативно-творчі здібності та здібності до самоуправління своєю навчально-творчою діяльністю. Творчим молодшим школярам притаманне особливе уміння бачити і чути те, чого не помічають інші, тонше відчувати, яскравіше висловлюватися.

В ході дослідження визначено, що «творчість молодших школярів» – продуктивна форма діяльності учнів початкової школи, спрямована на оволодіння творчим досвідом пізнання, створення, перетворення, використання в новій якості об'єктів матеріальної і духовної культури в процесі освітньої діяльності, організованої в співпраці з педагогом».

З'ясовано, що «творчі здібності молодших школярів» – це індивідуальні особливості дитини, які визначають успішність виконання творчої діяльності різного роду. Основою розвитку творчих здібностей є: індивідуальні задатки, якості, мотиви, знання, вміння, навички, цінності та уподобання, які реалізуються в конкретній діяльності. Визначено першочергове завдання вчителя початкових класів – навчання дітей техніці творчості, яка ґрунтується на вмінні дивуватися, бачити, чути, відчувати, мріяти, уявляти, запам'ятовувати, а також сміливості, дисциплінованості, бажанні самовиразитись та самореалізуватись.

Було складено таку компонентну структуру творчих здібностей молодших школярів:

Мотиваційно-емоційний компонент: прагнення, інтереси, допитливість та прагнення до творчих досягнень, пізнавальна активність та інтерес, здібності дітей до емоційного відгуку на твори мистецтва, естетичні емоції та відчуття, наполегливість, емоційна чутливість, образність мислення.

Когнітивно-асоціативний компонент: охоплює процеси творчого сприймання, творчої уваги та уяви, фантазії, а також творче мислення, знання, критичне мислення, швидкість, оригінальність, вміння встановлювати різноманітні асоціативні зв'язки, імпровізувати.

Дієво-рефлексивний компонент: це процес творчості та її результат та уміння аналізувати, здатність до самоконтролю, уміння бачити свої помилки.

Народні традиції як засіб творчого розвитку молодших школярів має важливе значення для розвитку їх творчих здібностей. Традиції включають в себе різноманітні види мистецтва і ремесел, музику, танці, народні казки та легенди. Ці традиції мають багатий культурний спадок і можуть надихати дітей на самовираження та творчість. Вивчення традицій може стимулювати дитину до самостійного творчого процесу, де вона може вдосконалювати свої навички і відчувати себе активним учасником культурного спадку свого народу.

На основі вивчених джерел нами з'ясовано що народні традиції покладені в основи освітніх систем таких країнах як; Італія, Швеція, Велика Британія, Угорщина, Польща, Іспанія, Франція, Латвія, Бельгія. В ході детального аналізу

досвіду Фінляндії було з'ясовано, що в початковій школі велика увага надається мистецтву, зокрема діти вивчають музику та образотворче мистецтва. Особливістю є наскрізне введення мистецтва в різні предмети. Також вивчення мистецтва починається зі знайомства з народними промислами, фольклорними творами, народними піснями та звичаями. Варто відмітити можливість обрати дисципліну за своїм бажанням, починаючи з першого класу. Серед вибірових дисциплін поряд з основами комп'ютерної грамотності є предмети спрямовані на ознайомлення дітей з народними традиційними ремеслами та музичними традиціями, такі як: робота з деревом, хоровий спів, музикування на різних (за вибором учня) музичних інструментах. Нами з'ясовано, що у Фінляндії предмети мистецтва престижні для вивченні, вони мають таку саму вагу як математика чи читання. Можна підсумувати, що ця проблема вирішується на державному рівні не випадково, оскільки мистецтво, у тому числі й народне, вважається дієвим засобом гармонійного розвитку дитини, розкриття її творчого потенціалу.

В міжнародній музичній школі Фінляндії Еспоо (EIS) ставиться за мету виявити музичні здібності учнів, надаючи їм можливість брати участь в музичній діяльності і виробляти індивідуальне бачення та виявляти свою особистість. Головна роль вчителя полягає не в навчанні музики, а в пошуку способів мотивування учнів активно брати участь у музичній діяльності (створення і прослуховування музики), щоб забезпечити їхню впевненість у своїх силах і отримання задоволення.

В ході дослідження з метою вивчення стану розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами народних традицій було проведено констатувальний експеримент. Застосовано діагностичні методики для визначення мотиваційного критерію ми використали опитування, для визначення когнітивного критерію, вікторину «В моєму серці Україна», для розвитку дієво-практичного, методика П.Торренса «Домалюй картинку». Провівши методики було з'ясовано що в учнів недостатньо розвинений розвиток творчих здібностей.

На основі отриманих результатів та узагальнення досвіду використання народних традицій для навчання та виховання учнів у Фінляндії нами було обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами народних традицій. Перша педагогічна умова - впровадження синергетичного та поліхудожнього підходів до ознайомлення молодших школярів із народними традиціями. Синергетичний підхід забезпечує активне залучення учнів до процесу навчання, їх співпрацю та взаємодію. Поліхудожній підхід, як сам термін вказує, поєднує різні способи використання мистецтва (музика, живопис, танець, література тощо) в освітньому процесі.

Для реалізації цієї педагогічної умови ми використали такі методи як творче завдання «Традиційний візерунок» наступним було завдання «Малюнок народного костюму» та «Іграшки що оживають крізь віки».

Наступною педагогічною умовою було забезпечення діалогічного характеру творчої взаємодії з урахуванням індивідуальних особливостей кожного учня.

З'ясовано що діалогова взаємодія є важливим елементом творчого процесу, оскільки сприяє збагаченню ідей та стимулює творчий потенціал учасників. Важливим аспектом діалогової взаємодії є взаєморозуміння між учасниками. Це може бути досягнуто за допомогою слухання, уважного розуміння та взаємного поваги. Для реалізації педагогічної умови було застосовано завдання «Традиційний квест», вікторина «Я люблю Україну».

Третя педагогічна умова використання медіа-технологій у процесі ознайомлення школярів з народними традиціями різних країн Європи. Медіа-технології є дуже важливим та сучасним інструментом для ознайомлення молодших школярів темою уроку. Вони можуть створювати інтерактивні завдання, віртуальні симуляції та ігри, що збільшують мотивацію до навчання та стимулюють активну пізнавальну діяльність. Для її реалізації нашої педагогічної умови було застосовано завдання «Стежками традицій», гра «Дослідники», «Вгадай мелодію». Наприкінці нашого дослідження було проведено контрольний етап експерименту. Застосовано діагностичні методи

аналогічні констатувального етапу. Було використано опитування, вікторину, тест творчого мислення П.Торренса.

Впровадження на уроках мистецтва педагогічних умов розвитку творчих здібностей молодших школярів шляхом вивчення народних традицій є ефективним, дає можливість не лише познайомити дітей з історією, зацікавити традиціями та музичним здобутками українців, але створюють широкі можливості для розкриття творчого потенціалу, творчої самореалізації молодших школярів. Результати показують, що з експериментального класу підвищився рівень розвитку творчих здібностей з 20% до 42%, тоді як контрольному з 20% лише 22%, також значно зменшилась кількість респондентів, що мають низький рівень розвитку творчих здібностей. переважає середній та високий рівні розвитку.

Проте наше дослідження не охоплює всіх аспектів, які пов'язані з темою дослідження. Подальшого вивчення потребує розробка та обґрунтування теоретичних та методичних завдань, які спрямовані на розвиток творчих здібностей молодших школярів засобами народних традицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апостолова Г.В. Робота з обдарованими дітьми / Г.В. Апостолова // Обдарована дитина. – 2006. – № 1. – 240 с.
2. Аристова Л.С. Методика музичного навчання та виховання: навч. – метод. Посібник / Людмила Аристова. – Миколаїв: Іліон, 2018. – 404 с.

3. Барановська І.Г. Театр ляльок в початковій школі: навчально методичний посібник / І.Г. Барановська //Вінниця , 2015. – 170 с.
4. Барановська І., Чернятинська Н. Інноваційні підходи розвитку творчої обдарованості дітей у позашкільних закладах освіти. Освітологічний дискурс. Електронне наукове фахове видання. № 3-4- (26-27). С. 206 – 219. URL: <http://93.183.203.244:80/xmlui/handle/123456789/4588>
5. Барановська І., Лазаренко Ю. Творча самореалізація молодших школярів на уроках музичного мистецтва. Молодий вчений. №5.2. (57.2), 2018. С. 66-72. URL: <https://library.vspu.net/jspui/bitstream/123456789/4221/1/5.pdf>
5. Бігуненко О. Г. Особливості застосування медіаосвіти у закладах вищої освіти / О.Г. Бігуненко, О. В. Кальна, І. А. Колесніченко, Л. В. Шульга // Матеріали 50-ї науково-методичної конференції
- 6.Богущ А. М. Педагогічні нотатки та роздуми. Запоріжжя, 2001. 219 с
7. Богущ А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі: Навч. посібник. - К.: Вища шк., 1992. - 398, с
8. Биковська О. В. Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні. Київ : ІВЦ АЛКОН, 2006. 356 с.
9. Будій Н. Д. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у роботі над текстом на уроках української мови : автореферат дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Н. Д. Будій. Тернопіль, 2011. 225с.
10. Вовнянко Т. Г. Розвиток творчих здібностей. Заняття з елементами тренінгу з підлітками / Т. Г. Вовнянко // Психолог. – 2015. – № 9-10. – С. 27-21. .Кельнер С. С. Шляхи розвитку творчих здібностей учнів / С. С. Кельнер // Шкільному психологу усе для роботи. – 2013. – №12. – С. 2-19.
11. Гавриш Н. В. Інтеграція – питання не тактики, а стратегії / Н. В. Гавриш // Дошкільна педагогіка. – 2005. – № 4. – С. 8-10.
12. Галаєвська Л.В. Удосконалення мовленнєвих умінь і навичок учнів 8-9 класів на уроках розвитку мовлення. Українська мова і література в школі. 2017. № 5. С. 41-45.
13. Галатюк Ю. Творча функція навчання. Шлях освіти. 2000. № 3. С. 56–65.

14. Гримальська А. О. Розвиток творчого потенціалу молодших школярів на уроках літературного читання / А. О. Гримальська // Таврійський вісник освіти. – 2017. – № 1 (57). – С. 108-113.

15. Грицик Л. Виховання дітей на традиціях рідного народу. Молодь і ринок. 2011. № 12(83). С. 137-140.

16. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с..

17. Грушко О.В. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у процесі мовленнєвої діяльності: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 / Ін-т педагогіки АПН України. – Київ, 2005. – 20 с.

18. Гуманізація процесу навчання в школі: Навчальний посібник / За ред. С. П. Бондаря. – 2-ге вид., доповн. – К.: Стислос, 2001. – 256 с.

19. Данилюк К.В., Дубравська Н.М. Інтерактивні технології навчання у розвитку творчих здібностей учнів початкової школи. Формування дидактичної компетентності педагогів дошкільної та початкової освіти: зб. наук.-метод. праць. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2015. С.206–209.

20. Державний стандарт початкової освіти. URL :<http://dano.dp.ua/attachments/article/303/>

21. Долинський Б.Т. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Б.Т. Долинський. – Одеса, 2011. – 45 с

22. Єрохіна І. Традиційне родинне виховання в українській сім'ї // Рідна школа, 1998 . – № 7-8, С. 31.

23. Загородня В. Упровадження поліхудожнього підходу до навчання в рамках шкільного курсу «Художня культура»: виступ на семінарі ІППО Київського університету імені Бориса Грінченка в дистанційному форматі [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ippo.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=1369&Itemid=284

24. Зайченко О. Творчі здібності молодших школярів. Розвивальні заняття // Психолог. - 2014.- № 20. - с. 12 – 20
25. Збірник статей Четвертої міжнародної науково-методичної конференції «Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи». – Київ. : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2016. – 504 с.
26. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / В.О. Моляко, О.Л. Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. с. 219-226, 183-192, 75-88.
27. Карпенко Н. А. Психологія творчості: навч. посібник / Н. А. Карпенко. – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – 156 с.
28. Каюков В. Духовні ідеали сім'ї – першооснова життя дитини // Рідна школа, 1998 . – № 7-8, С. 34-37.
29. Кельнер С. С. Шляхи розвитку творчих здібностей учнів / С. С. Кельнер // Шкільному психологу усе для роботи. – 2013. – №12. – С. 2-19.
30. Клименко В.В. Психологія творчості. К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 480с.
31. Коломієць С. В. Синергетичний підхід до системи вищої освіти в умовах інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / С. В. Коломієць // Вісн. Черкас. ун-ту. – Сер.: пед. науки. – 2009. – № 149. – С. 138 – 141. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N149/N149p138-141.pdf.
32. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні [Електронний ресурс]: Схвалено постановою Президії Національної академії педагогічних наук України 20.05.2010 р., протокол № 1-7/6-150. – Режим доступу: <https://ms.detector.media/print/11048/>
33. Короткий словник-довідник медіа термінів. - Криве Озеро.: РМНЦ відділу освіти Кривоозерської райдержадміністрації. – 2017.- 28 с
34. Костюк Г. С. Здібності та їх розвиток у дітей / Г. С. Костюк. – К.: Радянська школа, 1989. – 373 с.

35. Кучерук О. А. Перспективні технології навчання в шкільному курсі української мови: Навчальний посібник. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 182 с.

36. Кушнір В. Парадигма діалогу в професійній підготовці педагога // Шлях освіти. – 2002. – №4. – С. 8 – 12.\

37. Марчун О. В. Матеріали до вивчення дитячого фольклору. Київ, 2010. Ч. 1. 201 с.

38. Мартянова Г. Взаємодія мистецтв у поліхудожньому розвитку учнів / Г. Мартянова // Рідна школа. № 5, 2001. – С. 59–61.

39. Masterman, L. A rationale for Media Education // Media Literacy in the Information Age: Current perspectives (pp. 15-68). New Brunswick, 1997

40. Методи і прийоми розвитку інтелектуальних і творчих здібностей учнів початкових класів. Методичний посібник. Упорядник М.П.Крилевець. – Полтава: ПОІППО, 2009. – 92 с

41. Момот Л. Творчо-розвивальні технології навчання та умови їх реалізації. Шлях освіти. 2005. № 3. С. 25–30.

42. Моляко В.О. Актуальні соціально-психологічні аспекти обдарованості // Обдарована дитина №1 с. 4—5, 1998.

43. Музика О. Л. Здібності у системі цінностей регуляції розвитку творчо обдарованої особистості // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості : збірник наукових праць / за ред. В. О. Моляко. – Т. 12. – Вип. 15. – Ч. 1. – Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – С. 49-55.

44. Мультимедіа та мультимедійні системи: Конспект лекцій для студентів спеціальності «Програмне забезпечення автоматизованих систем». Уклад. С.С. Забара, О.П. Цурін. К.: Видавництво Університету Україна, 2003 154 с.

45. Ніколаєва С.Ю., Гринюк Г.А. та ін. Сучасні технології навчання іноземного спілкування. – К., Ленвіт. – 1997. – 312 с.

46. Обдарованість та проблема розвитку здібностей особистості / Б. Кременський. - Практична психологія та соціальна робота. – 2004. с. 74-80.

47. Осадченко І.І. Стимулювання творчої активності молодших школярів засобами поетичного слова: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 / Волинський державний університет імені Л.Українки – Луцьк, 2005. – 19 с.

48. Павелків Р. В. Загальна психологія / Р. В. Павелків. – Київ: Кондор, 2009. – 576 с.

49. Пінчук О. Проблема визначення мультимедіа в освіті: технологічний аспект. Нові технології навчання. К., 2007. Вип. 46. С. 55–58.]

50. Психологія особистості - Столяренко О.Б. - 2. Теорія самоактуалізації Абрахама Маслоу

51. Психологічний тлумачний словник/ред. О.П.Чижова. – Харків: Прапор, 2004.- 639.- 520с.

52. Ружмон Д. Європа у грі. Шанс Європи. Відкритий лист до європейців / Д. Ружмон. – Львів, 1998. – 277 с.

53. Саварін П. В. Підготовка майбутнього викладача технічних дисциплін до застосування медіатехнологій у професійній діяльності: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Павло Вікторович Саварин. – Луцьк, 2017 – 270 с.

54. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : посібник для вчителів і методистів початкового навчання / О. Я. Савченко. – 2-ге вид., доповнене, перероблене – Київ : Богданова А. М., 2009. – 226 с.

55. Словник української мови. К., 1970 .– т.1. – 560 с.

56. Словник української мови. URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=32318&page=1044..>

57. Стельмахович М. Г. Школа і педагогіка в умовах становлення української держави // Рідна школа, 1996. – № 5-6, С. 12-18.

58. Сучасний психолого-педагогічний словник / авт. кол. за заг. ред. О. І. Шапран. Переяслав-Хмельницький (Київська область): Домбровська Я.М., 2016. 473 с.

59. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К., 1977. – Т. 3. – С. 9–278

60. Сучасний тлумачний психологічний словник. – Х.: Прапор, 2007.– 640 с

61. Тверезовська Н. Вплив художньої праці на формування творчих здібностей та інтелектуальний розвиток особистості / Н. Тверезовська // Молодь і ринок. – 2006. – №21. – С.71-79.

62.Тверезовська Н. Т. Перспективи розвитку освіти з позицій синергетики [Електроний ресурс] / Н. Т. Тверезовська // Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України : зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 155. – Ч. 1. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnu/2010_155_1/10tnt.pdf.

63.. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні./ К. Д. Ушинський // Історія дошкільної педагогіки. Хрестоматія. /упоряд. З.Н. Борисова, В.З. Смаль.– К., Наукова думка, 1990. – 652 с

64. Чорна Л. Г. Психологія забезпечення розвитку творчих здібностей учнів / Л.Г.Чорна // Психологічна газета. – 2001. – №2. – С. 22 –24.